

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ (ΜΕ ΕΠΟΠΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ)

Ανδρέας Ι. Βοσκός

[1] Ο Κυπριακός Ελληνισμός έχει ρίζες πολυαίωνες και βαθιές, προομηρικές και Ομηρικές. Φθάνοντας στη Μεγαλόνησο οι Αχαιοί σε επάλληλα κύματα κατά το β' ήμισυ της β' χιλιετίας π.Χ. έφεραν μαζί τους τη θρησκεία, τους μύθους και την ποίησή τους, τη μουσική και το τραγούδι τους, και φυσικά τη γλώσσα και τη γραφή τους, με αψευδή μάρτυρα τον [2] οβελό της Πάφου του 11ου αι. π.Χ. με το όνομα του ιδιοκτήτη στην Κυπροσυλλαβική γραφή σε γενική ενικού Αρκαδοκυπριακή: *o-pe-la-ta-u* (Οφέλταν, του Όφέλτου). Η επιμειξία με τους αυτόχθονες Ετεοκυπρίους, η πιο άμεση επικοινωνία με τους ανατολικούς λαούς, η μύηση στη λατρεία της Αφροδίτης και άλλοι επιμέρους παράγοντες διεύρυναν τους ορίζοντές τους κι άνοιξαν νέους δρόμους έκφρασης.

[3] Σταθμοί της αξιόλογης αυτής πορείας αδιάσπαστοι στάθηκαν αναντίρρητα ο Τρωικός πόλεμος και ο Όμηρος. Περί τους χρόνους του χιλιотραγουδημένου αυτού πολέμου (περί το 1200 π.Χ., δηλαδή), φθάνει στην Κύπρο το πρώτο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα Αχαιών. Ο δε Όμηρος αναφέρεται στην Κύπρο τόσο στην *Ιλιάδα*, μιλώντας για τον περίφημο θώρακα που ο βασιλιάς της Κύπρου *Κινύρας* δώρισε στον Αγαμέμνονα, όσο και στην *Οδύσσεια*, όπου ο *Δμήτωρ Ιασίδης* εμφανίζεται ως βασιλιάς της Κύπρου και φίλος από φιλοξενία του Οδυσσέα και η Αφροδίτη ντύνεται και στολίζεται στον πανελλήνια ονομαστό ναό της στην Πάφο.

[4] Οι οικιστικοί μύθοι ανάγουν την ίδρυση των κύριων βασιλείων της Κύπρου στους αμέσως μετά τον Τρωικό πόλεμο χρόνους από Ομηρικούς ήρωες. Τους έχουν απαθανάτισει –πέρα από την ολοζώντανη ανά τους αιώνες προφορική Κυπριακή παράδοση– αρχαίες πηγές πάμπολλες, από τον Πίνδαρο και τον Ευριπίδη τον Ισοκράτη και τον Αριστοτελικό *Πέπλον*, τον Στράβωνα και τον Πausανία, τον Πλούταρχο και –πιο αναλυτικά– τον Αλεξανδρινό Λυκόφρονα στην περίφημη *Αλεξάνδραν* του.

[5] Ο *Τεϋκρος* ό *Τελαμώνιος*, ο περίφημος Ομηρικός τοξότης, μη μπορώντας μετά την επιστροφή στην πατρίδα να αντέξει τις κατηγορίες του πατέρα του πως σκόπιμα δεν εμπόδισε τον αδελφό του Αίαντα να αυτοκτονήσει, παίρνει τους πιο στενούς του εταίρους και κατευθύνεται

προς ανατολάς, αποβιβάζεται στην έκτοτε καλούμενη *Ἀχαιῶν ἀκτὴ*, στην κατεχόμενη σήμερα Καρπασία, [6] κατηφορίζει στον εύφορο κόλπο της σημερινής Αμμοχώστου και θεμελιώνει το πιο ένδοξο βασίλειο της αρχαίας Κύπρου, τη Σαλαμίνα. [7] Ο *Ἀγαπήνωρ*, ο οποίος ηγείται των Αρκάδων στην Τροία κατά τον Όμηρο, επιστρέφοντας στην πατρίδα του μετά την άλωση της πόλης, εξοκέλλει στη δυτική ακτή της Κύπρου και γίνεται οικιστής της Νέας Πάφου και ιδρυτής του ιερού της Αφροδίτης στην Παλαίπαφο. [8] Ο *Ἀχαιὸς Κηφεύς* και ο *Λάκων Πράξανδρος* (πολεμιστές και αυτοί στην Τροία κατά τον Λυκόφρονα) ιδρύουν την Κερύνεια και τη Λάπηθο. [9] Οι γιοί του *Θησέα Ἀκάμας* –που δίνει το όνομά του σε όρος και ακρωτήριο της βορειοδυτικής Κύπρου– και *Δημοφῶν* ή / και ο *Φάληρος* ιδρύουν την Αίπεια / Σόλους, [10] κι ο εγγονός του *Ἀκάμαντα Χύτρος* τους Χύτρος.

[11] Προσμαρτυρούν ο *Στράβων* για τη –*Λακώνων κτίσμα καὶ Πραξάνδρου*– Λάπηθο, [12] ο ίδιος για το –*Ἀργείων κτίσμα*– Κούριο και ο Ηρόδοτος (τον 5ον ήδη αι. π.Χ.) για τους Κουριείς οι οποίοι λέγονται *Ἀργείων εἶναι ἄποικοι*, [13] ο Αριστοτελικός *Πέπλος* «για τον θαμμένο στη Σαλαμίνα της Κύπρου Τεύκρο» και «για τον *Ἀγαπήνορα*» τον θαμμένο στην Πάφο. Προσμαρτυρούν επίσης αδιάψευστα τα πλούσια αρχαιολογικά ευρήματα σε κάθε γωνιά της Κύπρου· τα πανάρχαια έργα της τέχνης του λόγου· [14] τα πορίσματα της Γλωσσολογίας (για την Κυπρομινωική και την Κυπροσυλλαβική γραφή, και την Αρκαδοκυπριακή διάλεκτο κυρίως, όπως στο αριστουργηματικό επίγραμμα από τους Γόλγους, [15] με τὸ *Γράσθι, [φά]ναξ, κὰ(π) πῶθι· φέπο(μ) μέγα μή ποτε φείσης* του πρώτου στίχου να παραπέμπει εντυπωσιακά στην παροιμία «μεάλον βουῦκκον βάλε τζιαὶ μεάλον λόον μὲν πείς»)· προσμαρτυρούν ακόμα [16] αδιάψευστα τα διαχρονικά ιστορικά δεδομένα και τα πάμπολλα πανάρχαια τοπωνύμια που παρά τις επάλληλες περιόδους δουλείας επιβιώνουν ανά τις χιλιετίες μέχρι σήμερα στην Κύπρο, οδηγώντας στο αναμφισβήτητο συμπέρασμα για μαζική εγκατάσταση Αχαιῶν, οι οποίοι αφομοιώνουν βαθμιαία τους αυτόχθονες Ετεοκυπρίους και θεμελιώνουν τον βαθύρριζο και πολύκλαδο Ελληνικό πολιτισμό του νησιού.

[17] Οι πέντε οικιστές της Κύπρου: ο Τεύκρος, ο *Ἀγαπήνωρ*, ο *Ἀκάμας*, ο *Κηφεύς* και ο *Πράξανδρος*, κατά τον Λυκόφρονα (στ. 448-49), *Σάτραχον βλώξαντες Ὑλάτου τε γῆν, Μορφῶ παροικήσουσι*. Ποιές πόλεις οικίζουν αυτοί, δεν αναφέρει ο Λυκόφρων. Ο *Πράξανδρος*, κατά τον Αλεξανδρινό ποιητή, φτάνει στη γη της Αφροδίτης *Λάκων' ὄχλον ἄγων Θεράπνης*. Ο *Στράβων* μαρτυρεί ότι *Λακώνων κτίσμα καὶ Πραξάνδρου* είναι η πόλη *Λάπαθος* (και *Λάπεθος*), πιο γνωστή ήδη στην αρχαιότητα ως *Λάπηθος* (και *Λάπιθος*), και η μαρτυρία του συνεπικουρείται από την προφορική τοπική παράδοση και από τη γειτνίαση με την Κερύνεια, η οποία, κατά την τοπική παράδοση, κτίστηκε από τον *Κηφέα* και τους *Ἀχαιούς* συντρόφους του και ονομάστηκε έτσι από την ομώνυμη Αχαιική πόλη. Ο

Λυκόφρων αναφέρει ότι ο Κηφεύς είναι στρατηλάτης Βουραίων από τις πόλεις Βούρα (που γειτνιάζει με την Κερύνεια), Ωλενο και Δύμη. Κατά τον Πausανία: *Δύμη μὲν πρὸς [18] Ἴηλιδος πρώτη, μετὰ δὲ αὐτὴν Ὡλενος (...) καὶ Τρίτεια (...) καὶ Αἴγιον καὶ Κερύνεια καὶ Βοῦραι (ἢ ἡ Βοῦρα καὶ τὰ Βοῦρα), ἐπὶ ταύταις δὲ Ἐλίκη καὶ Αἰγαί τε καὶ Αἴγειρα καὶ Πελλήνη. (...) μετὰ δὲ Ἐλίκην (...) ἤξεις εἰς πόλισμα Κερύνειαν (...) ὑπὲρ τὴν λεωφόρον ἐν ὄρει, καὶ οἱ τὸ ὄνομα ἢ δυνάστης ἐπιχώριος ἢ ὁ Κερυνίτης ποταμὸς πεποίηκεν.* Από τα Αχαϊκά τοπωνύμια που αναφέρονται από τον Λυκόφρονα μόνο η Κερύνεια (ἢ Κερυνία) συνδέεται σε αρχαίες πηγές με την Κύπρο, μνημονευόμενη –μαζί με τη Λάπηθον– από τον Διόδωρο τον Σικελιώτη (19.62.6) και άλλους. Μια συγκριτική όμως εξέταση των σωζόμενων μέχρι σήμερα Κυπριακών τοπωνυμίων οδηγεί σε λίαν ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις:

[19] (α') Οι Δύμες της επαρχίας Λεμεσού –κοντά στη Μούττη του Δικιά και τον Γκρεμμό της Έρας (: την Κορφή του Δία και τον Γκρεμμό της Ήρας)– φαίνεται ότι οφείλουν το όνομά τους στην ομώνυμη Αχαϊκή πόλη, όπως πιθανώς και η Τύμη της Πάφου (από την αιτ. *τὴν Δύμην*). (β') Τα δε Βούρα είναι τοπωνύμιο στη Μεννόγεια της Λάρνακας, και η αναγωγή στα Βοῦρα της Αχαΐας είναι εύλογη. (γ') Η Αχαΐα, πριν συρρεύσουν σ' αυτήν Αχαιοὶ των παρακμασμένων Μυκηναϊκῶν κέντρων της Πελοποννήσου αναζητώντας ζωοτρόφα γη, ονομαζόταν κατά τον Πausανία *Αἰγιαλός*, κατά δε τον Στράβωνα *Αἰγιαλία*, και Αἴγιον είναι το όνομα της γνωστής Αχαϊκής πόλης. Αἰγιαλούσα και Γιαλούσα είναι η γνωστή κωμόπολη της Καρπασίας· και η Γιαλιά της Πάφου θα ονομαζόταν *Αἰγιαλία* κατά τον Σίμο Μενάρδο· το αυτό δε όνομα φέρουν δάσος και ποταμὸς στην ίδια επαρχία, ανάμεσα στ' άλλα. (δ') *Κρᾶθις* (εξού πιθανώς το σημερινό Ακράτα) είναι όρος και ποταμὸς της Αχαΐας – Αρκαδίας, Κράθος τοπωνύμιο στο Ριζοκάρπασο της Κύπρου. (ε') *Δρέπανον* είναι το όνομα ακρωτηρίου της Αχαΐας και της Πάφου· Δρέπανος ονομάζεται επίσης σήμερα τοπωνύμιο στα Λεύκαρα και Δρεπάνι τοπωνύμια στις επαρχίες Λευκωσίας και Λάρνακας. (στ') *Ἐλίκη* είναι η παλιά πόλη της Αχαΐας που μνημονεύεται –συν τοις ἄλλοις– από τον Όμηρο και τον Λυκόφρονα· Ελίκη και Ελίκες και (το) Ελίκι καλούνται και σήμερα διάφορα Κυπριακά τοπωνύμια. (ζ') Συγγένειες μπορούν να κρύβουν και άλλα τοπωνύμια, όπως τα *Πελλήνη – Πελ(λ)άνα* (κι ἢ Κυπριακή Σαλαμίνα καλούνταν *Πελάνα ἐν τοῖς Εὐκλου χρησιμοῖς*) / *Ἄφροδίσιον* (αυτό της Κύπρου: στη βορειοανατολική ακτή, ανατολικά της Κερύνειας) κ.τ.τ., για τα οποία οι πιθανές ερμηνείες ποικίλλουν και τα όποια συμπεράσματα φαίνονται αβέβαια. **[20]** Το Κυπριακό όμως τοπωνύμιο *Ἀχαιῶν ἀκτὴ*, πανάρχαιο, μνημονευόμενο από αρχαίες και νεώτερες πηγές, με χαρακτηριστικές τις αδιάφυστες πάμπολλες μαρτυρίες παλαιῶν χαρτῶν, και ολοζώντανο ως σήμερα που στενάζει τουρκοπατημένο, στη βόρεια ακτή της Καρπασίας, σημαίνει ακατάπαυστα ανά τους αιώνες την ακτή όπου αποβιβάστηκαν

Αχαιοὶ ἄποικοι. Το γεγονός ότι το τοπωνύμιο συνδέεται συχνά με τον Τεύκρο, όπως στον Στράβωνα (: *Ἀχαιῶν ἀκτὴ, ὅπου Τεῦκρος προσωρμίσθη πρῶτον ὁ κτίσας Σαλαμίνα τὴν ἐν Κύπρῳ, ἐκβληθείς, ὡς φασιν, ὑπὸ τοῦ πατρὸς Τελαμῶνος*), φαίνεται να συνδηλώνει τη γενική εικόνα του μύθου, που δεν φαίνεται να παραποιεί την ιστορική πραγματικότητα, για κάθοδο Ἀχαιῶν –άσχετα με την πόλη καταγωγῆς τους– στην Κύπρο περί τον Τρωικό πόλεμο. Και η Αχαΐα προβάλλει ως πιθανή εστία μεγάλου κύματος Ἀχαιῶν οἰκιστῶν της Κύπρου. [21] Κοιτάζοντας κανείς στον χάρτη της Κύπρου την περιοχή της Κερύνειας και της Λαπήθου (με το ακρωτήριο Κρόμμυον και τον κόλπο της Μόρφου στα δυτικά τους) εύκολα φέρνει στον νου την αντίστοιχη περιοχή της [22] Αχαΐας· κι όποιος είχε την τύχη να θαυμάσει από κοντά την –κατεχόμενη σήμερα– περιοχή της Κερύνειας, δεν δυσκολεύεται να διαπιστώσει ότι η όλη φύση εμφανίζει εκπληκτική ομοιότητα με την αντίστοιχη περιοχή της Αχαΐας (δεν ήταν, φαίνεται, τυχαία η επιλογή της).

Δίπλα από την πόλη των Αχαιῶν του Κηφέα, την Κερύνειαν, οι Λάκωνες του Πραξάνδρου ιδρύουν κατά την παράδοση την πόλη που είναι γνωστή ανά τους αιώνες με το όνομα Λάπηθος (θυμάται κανείς και το Λαπίθαιον καλούμενον ἀπὸ ἀνδρὸς ἐγχωρίου Λαπίθου ... ἐν τῷ Ταῦγέτῳ, που μνημονεύει ο Πausanias στα «Λακωνικά» του, 3.20.7). [23] Από τον Στέφανο τον Βυζάντιο, μαζί με τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Λακεδαίμονα (: τη Σπάρτη), μνημονεύεται και ἐτέρα Λακεδαίμων Κύπρον μεσόγειος πόλις. Η δε μνεΐα [24] της Μορφουῦς Ἀφροδίτης ἀπὸ τον Λυκόφρονα οδηγεί –άμεσα ή έμμεσα– στη Λακωνία και στην περιοχή της Μόρφου, μεταξύ Σόλων και Λαπήθου, σε μέρη ευρέως κατοικούμενα στους αρχαίους χρόνους. Το Σάτραχον βλώξαντες Ὑλάτου τε γῆν Μορφῶ παροικήσουσι του Λυκόφρονα σε συνδυασμό με το γαιῖαν ἴξονται θεᾶς Γόλγων ἀνάσσης, δηλαδή της Αφροδίτης, φαίνεται να δηλώνει εγκαθίδρυση νέας λατρείας της Αφροδίτης, [25] ως Μορφουῦς, και εγκατοίκηση στον ίδιο τόπο, στην περιοχή της σημερινῆς Μόρφου, στην εύφορη παραλιακή πεδιάδα όπου έχει ανασκαφεί ναός της Αφροδίτης κι όπου κυλά τα νερά του ο Σερράχης (Σάτραχος / Σέτραχος) ποταμός αλλά και ο Κομήτης και ο Ναός και ο Γερανός (ονόματα Πελοποννησίων ηρώων, το Γερανός ἀπὸ τον Γεράνιον ποταμὸν της περιοχῆς της Πύλου και το γέρανος = ὄμβρος, δηλ. βροχή), έξω ἀπὸ την Ζώτειαν ή Ζωτίαν, του Ζωτεάτα Ἀπόλλωνος (ἐν Ἀργεῖ, ἀπὸ τόπου), ανάμεσα στην Πεντάγυιαν την παράλια (κατά το Ομηρικό εὐρυάγυιαν: με τους πλατιούς τους δρόμους, καλοκατοικημένη και πλούσια), την Αἴπειαν και την [26] Ἀσίνου (: Αἴπεια και Ἀσίνη είναι οι ομώνυμες ονομαστές Πελοποννησιακές πόλεις), το σημερινό Δ(κ)ιόριος (στα δυτικά της Κερύνειας και της Λαπήθου), που φαίνεται να παραπέμπει στο ομηρικό Δώριον και στο βασίλειο εν γένει του Νέστορα, και τα Πάναγρα (το αρχαίο Πάνακρον, του Νόννου, του Στέφανου Βυζάντιου και άλλων). [27] Η μακρά και λίαν επίπονη πορεία ἀπὸ τα παρηκμασμένα μεγάλα

Μυκηναϊκά κέντρα της ανατολικής προς τη νοτιοδυτική ή τη βορειοδυτική Πελοπόννησο (την Αχαΐα ή τη Λακωνία – Μεσσηνία) [28] προς το Αιγαίο [29] και την Κρήτη) και προς την Κύπρο φαίνεται να ισχύει για τους εκ Πελοποννήσου Αχαιούς οικιστές της Κύπρου εν γένει.

[30] Η Σαλαμίνα της Κύπρου συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο των Ελληνικών πόλεων που διεκδικούσαν τον Όμηρο. Και τα αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν έντονη παρουσία «Ομηρικών» ταφικών εθίμων και αντικειμένων στη Σαλαμίνα του 8ου και 7ου αι. π.Χ., [31] όπως ο θρόνος από τον τάφο 79, που θυμίζει τους Ομηρικούς *ἀργυροήλους* θρόνους, και όπως το ξίφος από τον τάφο 3, που παραπέμπει στα *ἀργυρόηλα* ξίφη του Ομήρου. Ακόμα πιο εντυπωσιακές είναι οι καλλιτεχνικές παραστάσεις σε αγγεία που μαρτυρούν παλαιότατη παράδοση και θυμίζουν χωρία Ομηρικά, [32] όπως η σκηνή σε Μυκηναϊκό κρατήρα από την Έγκωμη, τον ονομαστό «Κρατήρα του Δία», περί τα τέλη ήδη του 14ου αι. π.Χ., με μια από τις παλαιότερες μυθολογικές παραστάσεις, η οποία θυμίζει τη γνωστή σκηνή της *Ιλιάδος* με τον Δία που ζυγίζει τη μοίρα των Αχαιών και των Τρώων πριν από τη μάχη, [33] και η επαναλαμβανόμενη στην *Ιλιάδα* σκηνή ακρωτηριασμού αντιπάλου σε κρατήρα δίχρωμου ρυθμού από την Ταμασσό (περί το 700 π.Χ.). [34] η σκηνή σε Μυκηναϊκό κρατήρα από το Κίτιο, με τον Έκτορα να αποχαιρετά τον Αστυάνακτα ή, κατ' άλλους, με τον Νεοπτόλεμο να αρπάζει τον Αστυάνακτα από τα χέρια της Ανδρομάχης (φέρνοντας στον νου και τον Νεοπτόλεμο των *Κυπρίων ἐπῶν*)· κι άλλες πολλές παραστάσεις νεώτερες, [35] όπως αυτές στη σαρκοφάγο των Κουκλιών, περί το 480 π.Χ., με τον Οδυσσέα και τον Διομήδη που σκοτώνουν τον Ρήσο και αρπάζουν τα άλογά του και τον Οδυσσέα και τους συντρόφους του που δραπετεύουν από τη σπηλιά του Πολύφημου, [36] και αυτή από την «Οικία του Διονύσου» στην Πάφο (αρχές 3ου αι. μ.Χ.) με την αρπαγή του Γανυμήδη από τον Δία (που παραπέμπει και στην παρέκβαση του μεγάλου Ύμνου στην Αφροδίτη).

[37] Ο *Εὐκλος* (ή *Εὐκλος*) ὁ *Κύπριος χρησμολόγος* –τους χρησμούς του οποίου διάβασε ο Πausανίας, κατά τη μαρτυρία του ίδιου– εμφανίζεται να συνέδεε τη γέννηση του Ομήρου με τη Σαλαμίνα της Κύπρου. [38] Παραδίδει ο Πausανίας (μεταφράζω):

Οι Κύπριοι (γιατί βέβαια κι αυτοί οικειοποιούνται τον Όμηρο) λεν πως μάνα του είναι η Θεμιστώ, μια από τις επιχώριες γυναίκες, και υποστηρίζουν πως ο Εὐκλος προφήτευσε τα σχετικά με τη γέννηση του Ομήρου με τους εξής στίχους:

*Και τότε στη θαλασσόβρεχτη την Κύπρο μεγάλος θά 'βγει αοιδός,
που θεία γυναίκα η Θεμιστώ σ' αγρό θα τον γεννήσει
έξω από τη Σαλαμίνα τη βαθύπλουτη, με πλέρια φήμη.*

*Κι αφήνοντας την Κύπρο, κλυδωνισμένος και λουσμένος απ' τα κύματα,
της Ελλάδας της ευρύχωρης ανεπανάληπτα τις συμφορές
πρώτος άδοντας
θα μείνει αθάνατος κι αγέραστος παντοτινά.*

Το τέλος του αποσπάσματος είναι παρεφθαρμένο σε κρίσιμο σημείο, και δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για τη θέση του Πausanία στο θέμα αυτό. Πολύ πιθανή όμως, νομίζω, προβάλλει η υπόθεση ότι έχουμε εδώ μια αυτοβιογραφική αναφορά του Εύκλου, με ανάλογο παράδειγμα [39] το χωρίο του Ομηρικού ύμνου *Εἰς Ἀπόλλωνα* (στ. 165-76), όπου ο ποιητής καλεί τον χορό των κοριτσιών της Δήλου, σαν τις ρωτήσουν ποίος είναι ο πιο γλυκόλαλος αοιδός, να πουν: *τυφλός ἀνήρ ο οποίος κατοικεί στην κακοτράχαλη τη Χίο και του οποίου πᾶσαι μετόπισθεν ἀριστεύουσιν αοιδαί, με προφανές αποτέλεσμα, καθώς ο ύμνος αποδιδόταν (άστοχα) στον Όμηρο, να θεωρηθεί εύλογα πως γι' αυτόν γινόταν εδώ λόγος και να συντελέσει στην ευρεία εξάπλωση της φήμης (αν δεν την προκάλεσε) πως ήταν τυφλός.* [40] Προβληματική παραμένει η περίπτωση των χρησμών του Βάκιδος και του Εύκλου, που μνημονεύει ο Πausanίας (χωρίς όμως να παραθέτει τους σχετικούς στίχους), για την εκστρατεία *τὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ βαρβάρου* (του Μήδου, δηλ. των Περσών, κατ' αυτόν). Οι σχετικοί χρησμοί οι οποίοι αποδίδονται σ' αυτούς είναι πιθανώς μεταγενέστεροι, αλλά δεν μπορεί να αποκλειστεί η πιθανότητα να είναι παλαιός ο χρησμός του Εύκλου, να γινόταν σ' αυτόν αρχικά λόγος για κάποιαν επίθεση *βαρβάρου* αόριστα, και να επανερμηνεύτηκε εκ των υστέρων (post eventum) με αναφορά στους Περσικούς πολέμους, όπως συνέβη σε πολλές άλλες ανάλογες περιπτώσεις, και με τον χρησμό του Εύκλου για τη γέννηση *μεγάλου αοιδού* στην Κύπρο, και μάλιστα αν ευσταθεί η υπόθεση ότι πρόκειται για δύο τμήματα του ίδιου χρησμού: *ἀλλ' ὅταν συμβεί επίθεση ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ βαρβάρου, με τα επακόλουθα δεινά (...)* / *καὶ τότε στην Κύπρο «μεγάλος θα 'βγει αοιδός ..., που της Ελλάδας της ευρύχωρης ανεπανάληπτα τις συμφορές πρώτος άδοντας θα μείνει αθάνατος κι αγέραστος παντοτινά».*

[41] Τα Κύπρια ανήκουν στα ἔπη (3 T1) τοῦ λεγομένου Ἐπικοῦ κύκλου, ὃς ἄρχεται μὲν ἐκ τῆς Οὐρανοῦ καὶ Γῆς μυθολογουμένης μίξεως (...) καὶ περατοῦται (...) ἐκ διαφόρων ποιητῶν συμπληρούμενος μέχρι τῆς ἀποβάσεως Ὀδυσσέως τῆς εἰς Ἰθάκην, ἐν ἧ καὶ ὑπὸ τοῦ παιδὸς Τηλεγόνου ἀγνοοῦντος κτείνεται. (...) Λέγει δὲ καὶ περὶ τινῶν Κυπρίων ποιημάτων καὶ ὡς οἱ μὲν ταῦτα εἰς Στασίνον ἀναφέρουσι Κύπριον, οἱ δὲ Ἥγησίνον τὸν (319b) Σαλαμίνιον αὐτοῖς ἐπιγράφουσιν, οἱ δὲ Ὅμηρον γράφαι, δοῦναι δὲ ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς Στασίνωι καὶ διὰ τὴν αὐτοῦ πατρίδα Κύπρια τὸν πόνον ἐπικληθῆναι (...).

Τα *Κύπρια ἔπη* περιείχαν την προϊστορία και τα γεγονότα των δέκα χρόνων του Τρωικού πολέμου ως τη στιγμή που ξεσπά η ολέθρια για τους Αχαιούς έριδα Αχιλλέα – Αγαμέμνονα, προς το τέλος του πολέμου. [42] Σημαντικά κεφάλαιά τους, όπως οι γάμοι της Θέτιδας και του Πηλέα κι η γέννηση του Αχιλλέα (και το πρώτο λουτρό του), η κρίση του Πάρι και η αρπαγή της Ελένης, η ιστορία των Διοσκούρων Κάστορα και Πολυδεύκη, η θυσία της Ιφιγένειας στην Αυλίδα και οι ποικίλες δεκαετείς περιπέτειες των Ελλήνων και των Τρώων ([43] όπως αυτές του Αχιλλέα στην αυλή του Λυκομήδη), εμφανίζονται συχνά στη μυθολογία, στην ποίηση και στην τέχνη. Πολλών Αττικών δραμάτων οι υποθέσεις αντλούνται από –ή: και από– αυτά, η δε επίδρασή τους εκτείνεται και στους μεταγενέστερους χρόνους (και σε Ρωμαίους συγγραφείς). Υπό τη σκιά του Ομήρου τα *Κύπρια*, όπως και τα λοιπά *Κύκλια ἔπη*, υπέστησαν ανελέητη τη φθορά του χρόνου, ελάχιστα δε αποσπάσματά τους έχουν διασωθεί. Οι λίγοι στίχοι που έχουμε στη διάθεσή μας δεν επιτρέπουν πολλά και βέβαια συμπεράσματα. Οι σχετικές όμως πληροφορίες είναι, αν συγκρίνουμε με όσα έχουμε για τους άλλους Κυπρίους ποιητές της Αρχαϊκής περιόδου, γενναιόδωρες.

Ο τίτλος *Κύπρια*, ο οποίος μαρτυρείται ήδη από τον Ηρόδοτο και επανέρχεται συχνά στις αρχαίες πηγές, οδηγεί άμεσα ή έμμεσα στην Κύπρο, ως οφειλόμενος είτε στο όνομα της *Κύπρου*, όπου συντέθηκαν, είτε στο όνομα της *Κύπριδος* θεάς, της Αφροδίτης, στις γιορτές ή προς τιμήν της οποίας τραγουδιόνταν συχνά στην Κύπρο, είτε σε μια Ετεοκυπριακή ονομασία του χαλκού. Ποιητής τους είναι πιθανότατα ο **ΣΤΑΣΙΝΟΣ Ο ΚΥΠΡΙΟΣ**, που αναφέρεται συχνά στις αρχαίες πηγές είτε ως ο ποιητής των *Κυπρίων* είτε ως ένας από τους πιθανούς ποιητές τους (μαζί με τον ΗΓΗΣΙΑΝ ή ΗΓΗΣΙΝΟ(Υ)Ν τὸν Σαλαμίνιον). Αν συνδυάσουμε τον μύθο ότι ο *Στασίνος* πήρε τα *Κύπρια ἔπη* ως προίκα από τον Όμηρο όταν νυμφεύτηκε την κόρη του με την πληροφορία του Ηροδότου ότι *οὐκ Όμηρον τὰ Κύπρια ἔπεά ἐστι ἀλλ' ἄλλον τινός*, ο Στασίνος προβάλλει ως σχεδόν βέβαιος ποιητής των *Κυπρίων*, για τα οποία οφείλει πολλά στον Όμηρο.

Η σχέση των *Κυπρίων ἔπων* προς την *Ιλιάδα* και την *Όδύσειαν* είναι προβληματική και πολυσυζητημένη. Η συχνή απόδοσή τους στον Όμηρο (ή και στον Όμηρο) κατά τους αρχαίους χρόνους μαρτυρεί αναμφισβήτητα τη στενή συγγένειά τους με τα καθαυτό Ομηρικά ἔπη, και η μορφή τους (γλώσσα και μέτρο) είναι έντονα μεθομηρική. Από την άλλη, ο Όμηρος φαίνεται να έχει υπ' όψιν σημαντικά επεισόδια των *Κυκλίων ἐπών* (όπως τα σχετικά με τον θάνατο του Αχιλλέα, που αποτελούσαν κύριο τμήμα της *Αἰθιοπίδος*). Η απάντηση κατά πάσαν πιθανότητα πρέπει να αναζητηθεί στην πλουσιότατη προομηρική παράδοση, από την οποία άντλησαν τόσο ο Όμηρος όσο και οι λοιποί αρχαϊκοί επικοί ποιητές, που επιπρόσθετα δέχονται έντονη την επίδραση του θείου αοιδού.

[44] Ονομαστό είναι το Προοίμιο των *Κυπρίων ἐπῶν*, που διέσωσε ο αρχαίος σχολιαστής στην *Ιλιάδα* και φαίνεται να αποτελεί την πρώτη οικονομική ερμηνεία του πολέμου (μεταφράζω τους στίχους):

*Ἦταν κάποτε που μύριες φυλές ανθρώπων στη γη περιπλανιόνταν
κι ανείπωτα βαραίναν της βαθύστερνης της γης τα πλάτη.
Σαν είδε ο Δίας τη σπλαχνίστηκε και στο σοφό μυαλό του
έβαλε να ξαλαφρώσει απ' ανθρώπους την παντοτρόφα γη
του Τρωικού ανάβοντας πολέμου τη μεγάλη αμάχη,
για να αδειάσει με τον θάνατο το βάρος. Και στην Τροία
οι ἤρωες σκοτώνονταν. Και του Δία το θέλημα τελούνταν.*

[45] Οι τρεις αξιόλογοι Ομηρικοί ὕμνοι *Εἰς Ἀφροδίτην* (φαίνεται να ανήκουν –εν μέρει τουλάχιστον– στην «Ομηρική» επική ποίηση της Κύπρου. Στον πρώτο και μεγαλύτερο (V: Υ1), με κύριο θέμα τον έρωτα της Αφροδίτης για τον Αγκίση και τη γέννηση του Αινεία, [46] η Κύπρος μνημονεύεται χαρακτηριστικά στην προσφώνηση της πολυχρύσου *Ἀφροδίτης Κύπριδος* του προλόγου (στ. 1-2) με το *Χαῖρε θεά Κύπριοι ἐὔκτιμένης μεδέουσα* (: *Χαῖρε θεά που την Κύπρο την καλοχτισμένη γνοιάζεσαι*) στον επίλογο (στ. 292). Ο στίχος παραπέμπει συν τοις ἄλλοις [47] σε αργυρό κύπελλο της συλλογής Cesnola, του 7ου πιθανώς αι. π.Χ., που απεικονίζει σκηνή συμποσίου, με μουσικούς και κομιστές δώρων προς τιμήν δύο ανθρώπινων μορφών ξαπλωμένων σε ανάκλιτρα, με Κυπροσυλλαβικές επιγραφές στο πάνω μέρος τους: [pa-si]-le-se (δηλαδή βασιλῆς: διαλεκτικός τύπος του βασιλεύς), και –πάνω από τη γυναικεία μορφή– ku-ro-ro-[?]-to-u-sa, δηλαδή *Κυπρομέδουσα*, που δεν αποκλείεται να αποτελεί επίθετο της Αφροδίτης αλλά λίαν πιθανό είναι να πρόκειται εδώ το όνομα της Κυπρίας βασίλισσας (πιθανώς του Κουρίου), η οποία, τότε, οφείλει το όνομά της στην *Κύπριοι ἐὔκτιμένης μεδέουσαν* μεγάλην Ἄνασσαν του νησιού (αργότερα, περί το 400 π.Χ., σε συλλαβική επιγραφή από το Μάριο, εμφανίζεται και αρσ. *Κυπρομέδων*). Εύλογη προβάλλει η υπόθεση για σύνθεση του ὕμνου –ή τουλάχιστον μετάπλαση μ' αυτή τη μορφή– στην Κύπρο, πριν από τα μέσα πιθανώς (ή, έστω: περί τα μέσα) του 7ου αι. π.Χ., μετά τον Όμηρο και τον Ησίοδο και κατ' επίδρασή τους, όπως προκύπτει από την ολόπλευρη συγκριτική ανάλυση. [48] Από όλους ανεξαιρέτα τους ὕμνους, Ομηρικούς και ἄλλους, μόνον εδώ και στον πιθανότατα Κυπριακό τρίτον ὕμνο (X: Υ3) στην *Κυπρογενῆ θεά*, γίνεται στον επίλογο με τον χαιρετισμό ειδική μνεία του τόπου λατρείας της υμνούμενης θεότητας. Το νησί της Αφροδίτης μνημονεύεται επίσης στους στίχους 58 κ.ε., όπου η [49] θεά ντύνεται και στολίζεται από τις Χάριτες πριν πάει να συναντήσει τον Αγκίση, με στίχους πολλούς Ομηρικούς (από τις σκηνές στολισμού της Ἴφρας στην *Ιλιάδα* και της ίδιας της Αφροδίτης

στην Ὀδύσσεια, αλλά και από τη σκηνή στολισμού της Πανδώρας στο Ἔργα καὶ Ἡμέραι του Ησιόδου): [50]

Στην Κύπρο τότε φτάνοντας μέσ' στον ναό τον μυρωμένο μπήκε
στην Πάφο, όπου τέμενος κι ευωδιαστός ναός της είναι·
εδώ αφού μπήκε αυτή τις στραφτερές έκλεισε πόρτες.
Και τότε οι Χάριτες την έλουσαν και την αλείψαν λάδι
θεικό, όπως αρμόζει στους θεούς που αιώνιοι είναι,
με θεικό γλυκόλαδο, γι' αυτή αρωματισμένο που ήταν.
Κι όταν ωραία στο σώμα όλα φόρεσε τα όμορφα τα ρούχα
και με χρυσαφικά στολίστηκε η φιλόγελη Αφροδίτη
έσπευσε για την Ίδη αφήνοντας τη μυρωμένη Κύπρο (...).

Η σκηνή στολισμού της Αφροδίτης εμφανίζεται επίσης στα Κύπρια ἔπη (3 F4 και F5, με τις Χάριτες και τις Ὠρες) και στον εκτάσεως εικοσιενός στίχων Ἕμνο [51] (Υ2), με μνεία της εἰναλῆς Κύπρου:

Τη σεβαστή χρυσοστέφανη όμορφη Αφροδίτη
θα υμνήσω, που όλης της Κύπρου τα οχυρά κυβερνά
της θαλασσόβρε- χτης, [52] όπου φύσημα υγρό του Ζέφυρου
την έφερε πάνω από της πολύφλοισβης της θάλασας το κύμα
σε μαλακόν αφρό· [53] κι αυτήν οι χρυσοστόλιστες οι Ὠρες
την καλωσόρισαν περίχαρα, και θεία την έντυσαν ενδύματα,
και στο κεφάλι της τ' αθάνατο καλοπλεγμένο βάλανε στεφάνι
όμορφο ολόχρυσο, στα τρυπημένα της αυτιά
στολίδια από ορείχαλκο κι ατίμητο χρυσό,
τον τρυφερό της το λαιμό και τ' αργυρά της στήθια
μ' ολόχρυσα κοσμήματα στολίζαν, σαν κείνα που οι ίδιες
οι Ὠρες οι ολόχρυσες στολίζονταν κάθε φορά που πήγαιναν
σε θελκτικό θεών χορό και στον πατέρα τους τ' ανάκτορα.
Κι όταν λοιπόν κάθε στολίδι στο κορμί της βάλαν
στους αθανάτους την εφέραν· και την ασπάζονταν αυτοί
μόλις την είδαν
της δίνανε τα χέρια χαιρετώντας την κι ευχήθηκε ο καθένας
γυναίκα να την είχε και να την έπαιρνε στο σπίτι,
θαυμάζοντας το κάλλος της ανθοστέφανης Κυθέρειας.

Χαίρε καμαρόφρυδη γλυκομείλιχη, δώσ' στον αγώνα
αυτόν εδώ τη νίκη να κερδίσω, και το τραγούδι μου κάνε ώριο.
Κι εγώ και σε και άλλο μου θα θυμηθώ τραγούδι.

(Το καμαρόφρυδη παραπέμπει στα Κυπριακά τραγούδια του γάμου, κι η προφανής μνεία ποιητικών αγώνων στον επίλογο φέρνει στον νου τον περιβόητο αγώνα Ομήρου – Ησιόδου αλλά και τους διαγωνισμούς των ποιητάρηδων της Κύπρου με τ' αυτοσχέδια «τσιαττίσματα».)

[54] Πολύ σημαντικός είναι ο σύντομος τρίτος ύμνος (Υ3), με τη μνεία της Σαλαμίνας και της Κύπρου εν γένει στον επίλογο:

*Κυπρογενῆ Κυθήρειαν ἀείσομαι, ἢ τε βροτοῖσι
μείλιχα δῶρα δίδωσιν, ἐφ' ἱμερτῶ δὲ προσώπω
αἰεὶ μειδιάει καὶ ἐφ' ἱμερτόν θέει ἄνθος.*

*Χαῖρε θεὰ Σαλαμῖνος ἐϋκτιμένης μεδέουσα
εἰναλῆς τε Κύπρον· δὸς δ' ἱμερόεσσαν ἀοιδῆν.
αὐτὰρ ἐγὼ καὶ σεῖο καὶ ἄλλης μνήσομ' ἀοιδῆς.*

[· Την Κυπρογέννητη Κυθήρεια θα υμνήσω, που στους θνητούς
ευπρόσδεκτα προσφέρει δώρα, και το ποθητό της πρόσωπο
πάντα μειδιάει και με λουλούδι ποθητό ομοιάζει.

*Χαίρε θεά, που την καλοκτισμένη Σαλαμίνα γνοιάζεσαι
και την Κύπρο τη θαλασόβρεχτη· δώσ' μου τραγούδι ποθοτρόφο.
Κι εγώ και σε και άλλο μου θα θυμηθώ τραγούδι].*

[55] Η φράση Σαλαμῖνος ἐϋκτιμένης μεδέουσα παραπέμπει στον επίλογο του μεγάλου Ὑμνου (Υ1) με το Κύπριο ἐϋκτιμένης μεδέουσα (και στην Κυπρομέδουσαν). Η μνεία της Σαλαμῖνος –κι όχι της Πάφου, με το πανελλήνια ονομαστό ιερό της Αφροδίτης– στον επίλογο φαίνεται να υποδηλώνει τον τόπο σύνθεσης –ή τουλάχιστον απαγγελίας σ' αυτή τη μορφή– του σύντομου αυτού Ὑμνου, σε τοπικές γιορτές της Κυπρογενοῦς θεάς.

[56] Η φράση εἰναλῆς τε Κύπρον παραπέμπει στην αρχή του ενδιαμέσου Ὑμνου (Υ2) με το πάσης Κύπρον ... εἰναλῆς, και στον «χρησμού» του Εὐκλου με το ἐν εἰναλίῃ Κύπρω, όπου και η αναφορά της πολυκτεάνοιο ... Σαλαμῖνος ως τόπου γέννησης του μεγάλου ἀοιδοῦ (του ίδιου του Εὐκλου, κατά την ταπεινή μου ἀποψη). Τα ανωτέρω δεδομένα και η αναφορά της ἐϋκτιμένης Σαλαμῖνος στον σύντομο Ὑμνο κατά τρόπο που προβάλλει την Κυπριακή Σαλαμίνα ως τον πιο πιθανό τόπο σύνθεσής του καθιστούν εύλογη την υπόθεση ότι ο Εὐκλος ὁ Κύπριος χρησμολόγος είναι ο πιο πιθανός ποιητής του, κι ότι ο ίδιος δεν αποκλείεται να συνέθεσε τον μεγάλο Ὑμνο (Υ1), με την έντονη Ομηρική επίδραση και τον ονομαστό προφητικό λόγο για τη γέννηση και το μέλλον του Αινεία αλλά και τη μνεία της Κύπρου στον επίλογο, ίσως δε και τον Υ2. Μ' αυτούς τους ύμνους φαίνεται να απέκτησε το μέγα κλέος του ο Εὐκλος (δηλ. ὁ εὐκλεής, ο ἐνδοξος). [57] Να σημειωθεί πως ο Martin West, στην έκδοση των Ομηρικών ὕμνων –στη σειρά Loeb– το 2003 (οκτώ χρόνια μετά τη δική μας έκδοση), υποστηρίζει με λιγότερες επιφυλάξεις την Κυπριακή πατρότητα όχι μόνο του Ὑμνου 10 (Υ3), και δη στη Σαλαμίνα, αλλά και του Ὑμνου 6 (Υ2), και δὴ στην Πάφο.

Σημαντική μπορεί να αποβεί η συγκριτική θεώρηση –από ἀποψη περιεχομένου και μορφής– των σωζόμενων αποσπασμάτων της Αρχαϊκής επικής ποίησης της Κύπρου με τη λοιπή Γραμματεία της Αρχαϊκής

περιόδου και –κυρίως– με το Αττικό Δράμα, με επικέντρωση στη μίμηση και την πρωτοτυπία του κάθε έργου και στις άμεσες ή / και έμμεσες επιδράσεις που άσκησε. Η συγκριτική αυτή θεώρηση δεν είναι, προφανώς, εύκολη. Θυμίζω ότι τα πλούσια νάματα της προομηρικής προφορικής παράδοσης ανανεώνονται συνεχώς, κι ότι είναι συχνά ανέφικτη η ασφαλής και ακριβής χρονολόγηση των έργων της Αρχαϊκής περιόδου (κι όχι μόνο των λογοτεχνικών αλλά και των καλλιτεχνικών), που με τη σειρά τους δέχονται ή / και ασκούν επίσης επιδράσεις. Αναγκαία, επομένως, είναι η συνεχής επιφύλαξη για τα όποια συμπεράσματα της συγκριτικής θεώρησης· αλλά ταυτόχρονα είναι προφανές πως μια εύλογη σχηματική χρονολογική βάση που επιβεβαιώνεται από τα συμπεράσματα της συγκριτικής έρευνας μπορεί να συντελέσει, συν τοις άλλοις, στην ευρύτερη αποδοχή της. Μια τέτοια χρονολογική βάση των έργων της αρχαϊκής Γραμματείας, εύλογη βάσει των μέχρι τώρα δεδομένων, φαίνεται να είναι η ακόλουθη: [58]

Πόσο εύκολα και ευχάριστα είναι δυνατό να αξιοποιηθεί ευεργετικά η ακριβή αυτή προίκα των προγόνων μας στα διδακτικά προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (κι όχι μόνο!) είναι από τα ανωτέρω προφανές, και καταδεικνύεται και θεωρητικά, μέσα από τις επιστημονικές εισηγήσεις, και παραστατικά, με την εντυπωσιακή συμβολή καθηγητών και μαθητών Μέσης εκπαίδευσης της Κύπρου. Η διαχρονική και διαθεματική συνεξέταση λογοτεχνικών και επιστημονικών έργων και καλλιτεχνικών απεικονίσεων, με συχνά προσφερόμενη την επιτόπια έρευνα, τη μελοποίηση ή /και δραματοποίηση, μπορεί ασφαλώς να αποβεί ζωογόνα. Θέματα όπως ο [59] στολισμός θεάς σαν νύφης σημερινής με τη διαχρονική εξέλιξη των εθίμων του γάμου, [60] οι διαγωνισμοί ομορφιάς [61] κι οι ποιητικοί αγώνες, [62] τα ποικίλα άνθη του νησιού της Αφροδίτης είναι από τη φύση τους ελκυστικά. Απόψεις όπως αυτές για τη μοίρα την

ανθρώπινη, τη ζωή και τον θάνατο, [63] τον πόλεμο και την ειρήνη, τη διχόνοια και την εκδικητική μανία, τη συμφιλίωση και τον εξανθρωπισμό του ανθρώπου έχουν ρίζες πανάρχαιες και παρακλάδια πολλά, για να κρατηθούμε γερά [64]. Δεν μπορώ, επί του προκειμένου, να φανταστώ ενασχόληση στην Κύπρο με τον Όμηρο και το αρχαίο δράμα χωρίς προσφυγή στην Αρχαϊκή Επική Ποίηση των προγόνων μας [65] (και στην όλη Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία, που –χάρης στο Ίδρυμα Λεβέντη– είναι ήδη ευπρόσιτη για όλους στο διαδίκτυο).

Ο Όμηρος δεν γεννήθηκε φυσικά στην Κύπρο. Η Κύπρος όμως δίκαια καυχιέται για την Ομηρική προίκα της: [66] την πλούσια Ομηρική ποίησή της (τα *Κύπρια έπη* της και τους Ομηρικούς ύμνους στην Αφροδίτη της, τον Εύκλο και τον Στασίνο της), την πολύ Ομηρική τοπολαλιά της, τα Ομηρικά ήθη και έθιμά της· για όλα αυτά που έκαναν τον Γιώργο Σεφέρη να διαλαλεί με θαυμασμό: «Αυτός ο κόσμος είναι του Ομήρου».